

ПРОБЛЕМИ ВОЛОНТЕРСТВА: ДУХОВНА ОПІКА ВОЇНАМИ-РІДНОВІРАМИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Галина ЛОЗКО

orcid.org/0000-0001-5865-7556

доктор філософських наук, професор,

провідний науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. Розкрито проблеми волонтерства та духовної опіки воїнами-рідновірами в умовах російсько-української війни. Стверджується, що рідна віра є традиційною етнічною релігією, успадкованою українцями від предків і збереженою впродовж тисячоліття в суворих умовах офіційного панування світової релігії, коли етнорелігія вимушена була існувати таємно або паралельно зі світовою релігією у прихованих чи синкретичних формах. Відродження рідної віри започаткував професор В. Шаян у Львові в 1934 р. Він запропонував її наукову реабілітацію у створеному ним Ордені Бога Сонця (1943), який був у той час нелегальною релігійно-політичною організацією. Друга світова війна перервала його роботу в Україні, але не зупинила діяльність ордену за кордоном, куди професору довелося емігрувати (Авгсбург, Лондон) разом з кількома своїми учнями. Продовження і легалізація цієї роботи стали можливими лише за умов здобуття державної незалежності України. Конфесія нині перебуває на етапі свого становлення та разом з іншими українцями потерпає від злочинних воєнних дій країни-агресорки. Віряни, що мають високий рівень національної свідомості, одними з перших стали до лав захисників Батьківщини. Чимало з них уже загинуло – є рідновіри й у Небесній сотні, й серед загиблих в Іловайському котлі, на Донбасі, в Маріуполі, й на Півдні України. На жаль, не завжди над ними змогли здійснити поховальний обряд за звичаєм предків. На ці проблеми не звернуто уваги ні держави, ні церкви, що порушує право людини на релігійні переконання. Хоч держава не бере на себе зобов'язань щодо задоволення духовних потреб військовослужбовців, але вона має забезпечити їхнє право на свободу совісті. Духовна опіка над воїнами-рідновірами нині можлива лише завдяки волонтерству або на громадських засадах.

Ключові слова: Рідна віра; волонтерство; духовна опіка військовослужбовцями; свобода совісті; права людини; капеланство.

PROBLEMS OF VOLUNTEERING: SPIRITUAL CARE OF SOLDIERS WHO ARE NATIVE BELIEVERS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Halyna LOZKO

Doctor of Philosophical Sciences, professor,

lead research fellow of Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The article reveals the problems of volunteering and spiritual care of soldiers who are native believers in the conditions of the russian-Ukrainian war. It is claimed that the native faith is a traditional ethnic religion, inherited by Ukrainians from their ancestors and preserved over the millennia under the harsh conditions of the official domination of world religion. Native ethnoreligion existed secretly, or in parallel with the world religion, in hidden or syncretic forms. The revival of the native faith was initiated by Professor V. Shaian in Lviv in 1934. He developed its scientific rehabilitation

in the Order of the Sun God, which he created in 1943, which was an illegal political and religious organisation at that time. The Second World War interrupted his work in Ukraine, although it did not stop Order's activity abroad (Augsburg, London), where the professor had to emigrate together with a few of his students. The continuation of this work became possible only under the conditions of gaining the state independence of Ukraine. But the denomination, which is currently only at the stage of its formation, is again suffering from the criminal military actions of the aggressor country. Believers with a high level of national consciousness were among the first to join the ranks of defenders of the Motherland. Many of them have already died on the battlefields: there are native believers in the Heavenly Hundred, and among the dead in the Ilovaisk cauldron, on Donbass, in Mariupol, and in the south of Ukraine. Unfortunately, they were not always able to have a funeral rite according to the customs of their ancestors. These are the problems that neither the state nor the ruling churches pay attention to, which often violate human rights for their religious beliefs. The state does not undertake obligations to meet the spiritual needs of servicemen, but it must still ensure their right to freedom of conscience. Spiritual care of native believers is possible only through volunteering or on a public basis.

Key words: Native faith; volunteering; spiritual care of military personnel; freedom of conscience; human rights; chaplaincy.

Постановка проблеми. Військова справа в Україні ще з часів Київської Русі спирається на власні глибоко вкорінені в народі світоглядно-етичні та воєнно-патріотичні традиції. Духовні особи, волхви, супроводжували руських воїнів у військових походах. Нині, коли в умовах російсько-української війни значна частина захисників України потребує допомоги суспільства, в т. ч. психологічної підтримки, чимало волонтерів і священнослужителів різних конфесій долучаються до душпастирської опіки у Збройних силах України. Оскільки нині Україна *de Facto* є поліконфесійною країною, створено Службу військового капеланства, яка формується з представників *різних конфесій* як служба для душпастирської опіки над військовослужбовцями Збройних сил України. Переважна більшість військовослужбовців є сповідниками світових релігій. Але в лавах захисників України перебуває й чимало військовослужбовців, сповідників етнорелігії, традиційної рідної віри, що має свою *спадкоємність* з часів Русі Київської (увага! не плутати з

неорелігією авторства Л. Силенка «Рунвіра»), зокрема в полку «Азов» та інших підрозділах ЗСУ, серед яких вже є й значні втрати. Оскільки конфесія лише з часів незалежної України почала повільно відроджуватися після тисячолітньої перерви, на цей час ще остаточно не сформована не лише капеланська служба, а й загалом штат священнослужителів Рідної віри. Хоча вже *de Jure* створено Українську духовну академію рідновірів (Свідоцтво про офіційну реєстрацію № 58 від 25 вересня 2002), де на двох факультетах (богословському і жрецькому) проходять підготовку й отримують дипломи священники й богослови Рідної віри, але їх ще недостатньо для задоволення потреб конфесії. Через відсутність інформації про конфесію стаються прикрі випадки порушення прав людини, зокрема втручання священників інших конфесій до обрядової практики (особливо під час поховань загиблих рідновірів), що є неприпустимим. Зазвичай капелани певних конфесій призначаються для цілих підрозділів. Такий принцип, по суті, ігнорує духовні потреби тих

військовослужбовців, які становлять релігійну меншість. Отже, вони фактично позбавлені духовної опіки. Духовна підтримка воїнів-рідновірів ведеться лише дистанційно через особисті контакти зі священниками-волонтерами та консултування осіб, що звернулися по допомогу до релігійного центру. Ця проблема потребує вирішення на державному рівні.

Аналіз досліджень і публікацій.

На сьогодні це питання у наукових дослідженнях (ні релігієзнавчих, ні воєно-історичних) ще не ставилося. Хоча є чимало публікацій на тему відродження Рідної віри, її звичаєвих та богословських основ, у тому числі монографії автора цієї статті [4; 5], але бракує повідомлень з місць служби рідновірів, юридичної фіксації конкретних випадків порушення духовних прав людини, що ще потребує збору інформації та наукового і правового її осмислення й вирішення. В цьому є наукова новизна і цією статтею започатковується розв'язання означеної проблеми.

Мета і завдання статті – привернути увагу науковців-релігієзнавців, а також і відповідних державних, юридичних та військових інституцій до проблем духовної опіки воїнами-рідновірами в умовах російсько-української війни; це стосується: Служби військового капеланства, Генерального штабу ЗС України, навчального центру ЗСУ, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Міжконфесійної ради з питань військового капеланства при ЗС України та ін.

Виклад основного матеріалу. Насамперед нагадаємо, що Конституція України гарантує: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання.

Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» [2, ст. 35]. Це положення стосується усіх без винятку громадян, у тому числі й осіб, які мають статус військовослужбовця. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише «в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей»; «Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою» [2, ст. 35]. І хоч держава не бере на себе зобов'язань щодо задоволення духовних потреб військовослужбовців, вона все ж має *забезпечити їхнє право на свободу совісті згідно з їхнім віросповіданням*. Переважна більшість (80%) військовослужбовців належать до християнського віросповідання. Якщо рідновіри нині становлять релігійну меншину (близько 2% вірян України), то це не означає, що їхніми духовними потребами можна знехтувати. Треба враховувати ще й таку особливість, що статистичні дані щодо кількості рідновірів в Україні можуть бути значно занижені через структурну й ідентифікаційну невизначеність громад і окремих вірян, упередження чиновників на місцях, втручання представників панівних конфесій у облікові процеси тощо.

Тому доцільно в цій статті познайомити із фактом існування конфесії, що

є автохтонною традиційною релігією України (перші громади якої виникли у 1993 р.), офіційно визнаною і зареєстрованою у Державному комітеті у справах релігій як *релігійний центр*, тобто *конфесія* (Свідоцтво про реєстрацію Статуту № 33 від 24 травня 2001). Повна назва за Статутом – «Релігійний центр Об'єднання релігійних громад рідновірів України» (далі ОРУ). Як відомо з історії, автохтонну віру предків українського народу було піддано офіційній забороні та дискримінації ще за часів Київської Русі (988): «Нову віру таки густо полито кров'ю українського народу, що боронив батьківську віру», – писав Іван Огієнко [7, с. 55]. Вперше після тисячолітньої перерви про її *реабілітацію* заявив професор Львівського університету Володимир Шаян (1908–1974) у 1934 р.: «Ми реабілітуємо віру наших прапредків перед історією і наукою» [12, с. 147]. Для відродження віри предків він у 1943 р. заснував нелегальну релігійно-політичну організацію під назвою «Орден Бога Сонця», яка ставила за мету як відновлення втраченого духовного зв'язку з рідними Богами, так і боротьбу за визволення України від німецького й радянського поневолення. Релігійні ордени, як відомо, існували тривалий час для більш відданого служіння Богу, ніж у простих вірян. Але ті ордени створювалися лише на ґрунті світових релігій. Орден Бога Сонця *вперше в європейській історії створено на ґрунті етнічної релігії* з метою «визволення Духа нації», як заявляв професор В. Шаян [5, с. 122].

Відродження віри предків, почавшись з ХХ ст., стало стійкою тенденцією світового масштабу. І хоча ці релігії ще маловідомі, кількість їхніх прибічників постійно зростає, про що

свідчать міжнародні інституції «Європейський конгрес етнічних релігій» (далі ЄКЕР), створений у 1998 р., та «Родове слов'янське віче», засноване саме в Україні у 2003 р. [4, с. 208–248]. Ці інституції є форумом для всіх рідновірських організацій європейських країн. Як бачимо, автохтонні релігії предків відроджуються не лише в Україні, а й в інших європейських країнах та кваліфікуються як *етнічні традиційні релігії* (етнорелігії), вони визнані рівноправними з усіма іншими, в т. ч. й світовими релігіями. ОРУ є активним учасником ЄКЕР і вже чверть століття достойно представляє етнічну духовну культуру України на міжнародному рівні [4, с. 233–248].

Об'єднання рідновірів України, що цілком закономірно, могло бути створене й офіційно зареєстроване лише за умови незалежності держави, коли законодавча база дозволила встановити рівні права усіх конфесій [6]. Цілком зрозуміло, що відновити втрачені впродовж тисячоліття традиції, духовні практики, духовну верству та інститути – доволі складна й тривала справа. Проте послідовники професора В. Шаяна поставили за мету відновлення віри предків *науковим шляхом* і традиційними духовними практиками. З цією метою було створено Українську духовну академію (далі УДАР) – вищий духовний навчальний заклад, заснований ОРУ, Статут якої зареєстрований Державним комітетом України у справах релігій (Свідоцтво про реєстрацію № 58 від 25 вересня 2002 р.) [11]. Однак етап становлення конфесії за умов чиновницької упередженості та російсько-української війни ще не завершено. Нині в конфесії ще бракує священиків, які могли б отримати мандат і професійно здійснювати

капеланську діяльність. Дипломи Української духовної академії рідновірів мають лише одиниці, серед них половина жінок.

За законом «Про Службу військового капеланства» мандат на право здійснення військової капеланської діяльності видається священнослужителям лише зареєстрованих релігійних організацій, при цьому обов'язковою вимогою для зайняття цієї посади є наявність вищої богословської освіти [10]. Конфесія ОРУ вирішує цю проблему в екстремальних умовах війни, надавши право військовослужбовцям-рідновірам, обізнаним з богослів'ям Рідної віри, провадити необхідну обрядово-ритуальну практику; зі свого боку, ОРУ та УДАР постійно надають кваліфіковані консультації та методичні матеріали воїнам-обрядодіям. Проте такий тимчасовий захід не може бути визнаним на рівні держави в підрозділах ЗСУ, оскільки військовослужбовці ще не мають дипломів про закінчення вищого духовного закладу і не отримали мандат на здійснення духовної опіки. Це стримує й вступ конфесії до Міжконфесійних рад, які, до речі, ще мають чимало розбіжностей у розумінні своїх завдань та способів їх вирішення.

За Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» поняття права на свободу совісті чітко корелюється із головними засадами Конституції України. Як зазначено в цьому законі: «Командування військових частин надає можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів» [9, ст. 21].

Реалізації прав військовослужбовців щодо свободи віросповідання сприяє й Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та

членів їх сімей», за яким задоволення духовних потреб військовослужбовців входить до поняття їх соціального захисту [3].

Закон України «Про Службу військового капеланства» у ст. 5 стверджує головні принципи діяльності цієї служби, серед яких: «рівність представників усіх віросповідань, які проходять службу у Збройних силах України, Національній гвардії України, в інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та в Державній прикордонній службі України, у задоволенні їхніх релігійних потреб» (пункт 2); «рівність військових капеланів різних конфесій щодо використання духовних центрів» (пункт 7); «пріоритетність бойової (спеціальної) підготовки під час планування та проведення заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців» (пункт 8) та ін. [10].

У статті 6 цього закону передбачено створення *Міжконфесійних рад* з питань військового капеланства «при Міністерстві оборони України та Міністерстві внутрішніх справ України з метою забезпечення міжконфесійної злагоди та порозуміння у сфері організації заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників і членів їх сімей» [8].

Міжконфесійна рада при Міністерстві оборони України не зверталася до ОРУ за допомогою чи інформацією про офіційно зареєстровану конфесію і не запрошувала фахівців-богословів конфесії. Між світовими та етнічними релігіями існують екзистенційні, світоглядні й теологічні суперечності, подолати які громадянськими засобами немає змоги. Тому поки з боку держави не буде на практиці забезпечено рівні права

конфесій, ці суперечності будуть існувати.

Як зазначено в основоположних документах Міжконфесійної ради, її діяльність ґрунтується на засадах *рівності та толерантності* до релігійних організацій, зареєстрованих в Україні. Проте, за яким принципом здійснюється запрошення конфесій до Міжконфесійної ради, досі невідомо, оскільки конфесія ОРУ в раді не представлена, хоча є офіційно визнаною, а її віряни самовіддано боронять Україну на фронтах російсько-української війни. Вивчення основних документів щодо капеланства показує, що існує й проблема визначення *квот конфесійного представництва* військових капеланів у ЗСУ. Для цього необхідно мати статистику щодо віровизнань особового складу ЗСУ, а отже, необхідне проведення анкетування особового складу військових частин для визначення їх конфесійної належності. Такої статистики щодо кількості рідновірів у ЗСУ в доступних джерелах авторка не виявила, а також має сумнів і щодо достовірності статистичних даних про релігійні організації всієї України, що й зрозуміло в умовах війни.

Вдалося здійснити власне опитування військовослужбовців-рідновірів з метою з'ясування, чи проводилось анонімне анкетування для встановлення квот конфесійного представництва у підрозділах, як саме воно відбувалось та як здійснювалась обробка інформації. Опитано online 17 рідновірів, які нині перебувають у різних місцях бойових дій на лінії фронту. З індивідуальних бесід стало очевидно: анонімне анкетування щодо віросповідання воїнів проводилось лише на початку АТО, тобто в 2014–2015 рр.; в анкеті було

запропоновано позначити своє віросповідання у клітинках із заздалегідь вказаним переліком конфесій; конфесії «Рідна віра» (чи язичництво) не було; графа з позначкою «Інше» також була відсутня. Це стало причиною переважної відмови рідновірів від участі в такому анкетуванні. Отже, обстеження особового складу для визначення конфесійної належності проводилось формально. За такого стану військовослужбовці самі знаходили оптимальні рішення. Так, в Окремому загоні спеціального призначення «Азов» було самими воїнами обладнано спеціальні місця культу Перуна, де богославлення здійснювали самі командири підрозділів.

За період повномасштабного вторгнення через інтенсивність бойових дій, звичайно, ніякого обстеження у підрозділах не проводилось. Лише в 2023 р. таке анкетування почали проводити, причому вже додано графу «Інше», куди віряни можуть вписати своє віросповідання. Однак, як дізнаємося від військовослужбовців, для обстеження створюються комісії, до складу яких залучаються посадові особи Служби військового капеланства. Інакше кажучи, для обстеження стану конфесійної належності військовослужбовців залучаються самі представники *панівних конфесій*, як правило, світових авраамічних релігій, які можуть бути не зацікавлені у наявності рідновірів (представників етнорелігії).

Виникає й питання: як відбувається *опрацювання результатів* обстеження та *розподіл квот* конфесійного представництва військових капеланів? Виявляється, що процедура розподілу квот конфесійного представництва для зайняття штатних посад військових капеланів у

ЗСУ, НГУ, Держприкордонслужбі проводиться не рідше одного разу на 5 років. Це означає, що офіційно визнану конфесію ОРУ проігноровано ще на наступні 5 років, її представники не зможуть отримати мандат на капеланство, отже, так відбувається негласна релігійна дискримінація рідновірів.

Окремий аспект цієї теми становлять проблеми поховання загиблих військовослужбовців та порушення міжконфесійної етики священниками, родичами, громадою. Здебільшого священники світових релігій безапеляційно втручаються в організацію похорону, ігноруючи при цьому волю загиблого. На жаль, родини загиблих далеко не завжди обізнані з віросповіданням та волею свого родича або можуть не поділяти його релігійний вибір і чинять на власний розсуд, при цьому не розуміючи, що завдають *релігійної наруги душі покійного*.

З метою запобігання подібним випадкам в ОРУ вироблені рекомендації як для військовослужбовців, так і для людей похилого й різного віку, що в умовах російсько-української війни, коли кожна людина може зазнати несподіваної смерті, є необхідність написання заповіту (у 4-х примірниках): один залишається у заповідача; другий – надається родині; третій – залишається у нотаріуса; четвертий – надається місцевому *священнику ОРУ* або обрядодію цієї конфесії; якщо таких поблизу немає – представникам духовного Проводу ОРУ – голові конфесії або заступникам [1, с. 18–19]. Такий документ, юридично завірений і своєчасно переданий священнику Рідної віри, може стати підставою для здійснення поховального обряду, як волів покійний. Без такого документа священник може виявитися неправочинним врегулювати

спірні ситуації як із родиною, так і з місцевою церквою. Ці важливі моменти духовного права мають бути роз'яснені як капеланам світових релігій, так і командирам, і, що цілком очевидно, членам Міжконфесійних рад з питань військового капеланства.

Воїни-рідновіри пліч-о-пліч з українцями інших конфесій нині захищають нашу спільну Батьківщину від російського агресора. Вони вповні розуміють важливість взаємопідтримки і побратимських відносин у війську. Тож є нагальна потреба визнання і забезпечення рівних прав на духовне життя рідновірів і з боку держави. Наведемо уривок з приватного листа рідновіра І.А., отриманого ще на початку російсько-української війни: «Ні для кого не є секретом, що у військах так званої АТО воює чимало рідновірів. Гине їх також багато. Ми вже поховали не одного. Але, на відміну від християн, не всі рідновіри можуть бути похованими згідно звичаю, за яким жили. З різних причин. У багатьох містах рідновіри не мають місць, толерованих владою, де вони могли би прийти і здійснити обряд поховання своїх загиблих, помолитися до рідних Богів за підтримку Українських Збройних Сил. Християнська церква тримає собі монополію на ексклюзивність обряду – супроводжування бійця при житті і його поховання. Часом і всупереч його волі. Українці воюють пліч-о-пліч, незважаючи на віросповідання». Така думка має право бути почутою не лише командирами, а й капеланами світових релігій та, власне, й державою.

Висновки. 1. Нормативно-правові відносини конфесії Рідної віри зі Службою військового капеланства та Міжконфесійними радами з питань військового

капеланства не узгоджувалися. Для вирішення питань представництва рідновірської конфесії та духовної опіки військовослужбовцями-рідновірами, ймовірно, було б доцільно в Українській духовній академії рідновірів відкрити спеціальність для підготовки військових капеланів-рідновірів з екстернатною та індивідуальною формами навчання.

2. Представників етнічних релігій у Міжконфесійних радах нема і, зокрема, представники ОРУ до такої роботи не залучалися. Для організації рівноправної та професійної роботи Міжконфесійних рад було б бажано залучати релігієзнавців, богословів, експертів, правників, інших фахівців-волонтерів (на громадських засадах), а не лише церковних діячів деяких «вибраних» конфесій.

3. Потребує поліпшення й організація волонтерської духовної опіки воїнами, що проходять лікування та реабілітацію в госпіталах та реабілітаційних центрах. Це включає як безпосередню роботу місцевих громад рідновірів (у різних областях України), так і консультування проводом ОРУ та фахівцями УДАР.

4. Розуміючи недостатність уваги з боку держави до духовних потреб військовослужбовців-рідновірів, ОРУ та УДАР надають постійне і невідкладне консультування, забезпечення необхідними методичними матеріалами, літературою щодо здійснення основних обрядодій календарного чи життєвого циклу людини. Також здійснюється волонтерська моральна, психологічна і матеріальна підтримка воїнів-рідновірів.

5. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі – це насамперед неупереджене обстеження конфесійної належності військовослужбовців, до

якого залучатимуться волонтери, командири, соціологічні й соціальні служби, але в жодному разі не релігійно zaangażовані капелани світових релігій. Здійснення Закону про свободу совісті та релігійні організації має стати дійсним, а не формальним засобом забезпечення рівних прав конфесій, особливо в час російсько-української війни, коли від психологічного стану кожної людини залежить загальний моральний стан усього суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. «І прибудемо до Лук Його райських». Заповіт. Прощання з рідновіром. *Сварог. Філософія. Етнологія. Релігієзнавство*. 2016. № 25. С. 18–19.
2. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
3. Костенко Р. Право військовослужбовців на свободу світогляду та віросповідання. Нормативні засади. *Юридична газета online*. 04 травня 2023.
4. Лозко Г. Етнологія релігії. Наукові статті. Миколаїв: Іліон, 2023. 372 с.
5. Лозко Г. Орден Бога Сонця. Історія та метафізика: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2018. 328 с.
6. Об'єднання рідновірів України. Офіційний сайт. URL: <https://oru.org.ua/>
7. Огієнко І. Українська церква. Нариси з історії Української Православної Церкви. Київ: Україна, 1993.
8. Положення про Міжконфесійну раду з питань військового капеланства при Міністерстві оборони України. 2022. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/Polozhennya_pro_Mizhkonfesyynu_radu_pry_MOU.pdf
9. Про свободу совісті та релігійні організації. Закон України. 1991. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
10. Про службу військового капеланства. Закон України № 2131-IX від 15.03.2022, № 2845-IX від 13.12.2022. URL: <https://zakon.gov.ua/>

rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text

11. Українська духовна академія ріднові-
рив. URL: <https://svarga.in.ua/>

12. Шаян В. Віра предків наших. Вибра-
ні твори / за заг. ред. проф. Лозко Г. С. Київ:
ФООП Стебеляк О., 2018. Т. 1. 400 с.

REFERENCES

1. "And We will Arrive at His Paradise Gardens". Testament. Farewell to the Native Faith Adherent. (2016). *Svaroh. Filosofiia. Etnolohiia. Relihiieznavstvo* (Svaroh. Philosophy. Ethnology. Religious Studies), № 25, pp. 18–19. [in Ukr.]
2. *Constitution of Ukraine*. [online] Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> [in Ukr.]
3. KOSTENKO, R. (2023). The Right of Servicemen to Freedom of Worldview and Religion. Normative Principles. *Legal Newspaper Online*, 4 May. [in Ukr.]
4. LOZKO, H. (2023). *Ethnology of Religion*. Scientific Articles. Mykolaiv: Ilion, 372 p. [in Ukr.]
5. LOZKO, H. (2018). *The Knightly Order of the Sun God. History and Metaphysics*. Ternopil: Mandrivets, 328 p. [in Ukr.]
6. *The Association of the Believers of the Ukrainian Native Faith*. [online] Available at: <https://oru.org.ua/> [in Ukr.]
7. OHIENKO, I. (1993). *Ukrainian Church. Essays on the History of the Ukrainian Orthodox Church*. Kyiv: Ukraine. [in Ukr.]
8. *Regulations on the Interconfessional Council on Military Chaplaincy at the Ministry of Defense of Ukraine*. (2022). [online] Available at: https://www.mil.gov.ua/content/files/Polozhennya_pro_Mizhkonfesiynu_radu_pry_MOU.pdf [in Ukr.]
9. *About Freedom of Conscience and Religious Organizations. Law of Ukraine*. (1991), № 25. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> [in Ukr.]
10. *About Military Chaplaincy Service. Law of Ukraine № 2131-IX dated 15.03.2022, № 2845-IX dated 13.12.2022*. (2022). [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> [in Ukr.]
11. *Ukrainian Spiritual Academy of Native Faith*. [online] Available at: <https://svarga.in.ua/> [in Ukr.]
12. SHAIAN, V. (2018). *Faith of our Ancestors*. Selected Works. Kyiv: PE Stebeliak O., Vol. 1, 400 p. [in Ukr.]